

УДК 331.556.4 (477.87)

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ

Галак М.Р.

*В даній статті висвітлено актуальні питання міжнародної трудової міграції в Закарпатській області, основні причини, що спонукають громадян до виїзду за кордон. Визначені сучасні особливості міжнародної трудової міграції в області. Значну увагу приділено проблемам нелегальної трудової міграції за кордон та визначено позитивні і негативні наслідки міграційних процесів як для мігрантів, зокрема, так і області в цілому. Досліджено напрями державного регулювання міжнародної трудової міграції, впровадження яких сприятиме покращенню становища трудових мігрантів з а
к о р д о н о м.*

Ключові слова: міграція населення, міжнародна трудова міграція, нелегальна міграція, державна міграційна політика.

ВСТУП

Серйозною проблемою України, що потребує негайного розв'язання є міжнародна трудова міграція, яка носить переважно нелегальний характер. Найвагомими причинами, які зумовлюють трудову міграцію в економічно розвинені країни є низький рівень життя населення та економічні кризові явища в Україні. Зростання масштабів та інтенсивності міграційних потоків за кордон потребує дослідження міжнародної трудової міграції, яка має значний вплив на економіку, соціальну сферу, демографічну ситуацію, як в Україні, так і Закарпатській області,

зокрема. Саме тому проблема зовнішньої трудової міграції є вельми актуальною і важливою в наш час.

Вагомий внесок у вивчення теорії та практики міжнародної трудової міграції, нормативно-правових аспектів регулювання міграцій та вдосконалення організаційно-економічних аспектів їх регулювання в сучасних умовах здійснили провідні науковці. Зокрема, В.Будкін досліджує причини та соціально-економічні наслідки міжнародної міграції населення та участі в ній України. О.Малиновська на основі комплексних досліджень міграційних процесів розглядає міграцію як економічне явище, характеризує її у загальноєвропейському контексті. Соціально-економічні аспекти міграції та її вплив на демографічну ситуацію в країні досліджує Е.Лібанова. У.Садова розглядає особливості міграційних процесів та підходи до формування регіональної міграційної політики в Україні. Теоретичним аспектам міграцій, їх кількісним

Галак Мар'яна Рудольфівна, старший викладач кафедри економіки та менеджменту Мукачівського державного університету, м. Мукачеве, моб. 0506775642, e-mail: galak_75@mail.ru

оцінкам присвячені наукові розробки Л.Рибаківського, Ж.Зайончковської. Питання трудової міждержавної міграції та управління процесами трудової еміграції відображені в працях О. Шиманської. Проблеми нелегальної міграції та роль державної служби зайнятості у регулюванні зовнішньої трудової міграції на регіональному рівні досліджує Б. Довжук.

Однак відсутність достовірної інформації про реальні масштаби трудової міграції, процеси формування обсягів і напрямків міграцій, удосконалення системи заходів щодо соціального захисту мігрантів, потребують продовження цих досліджень. Для здійснення наукового дослідження було використано системний підхід та методи порівняльного аналізу. Метою цієї роботи є визначення позитивних і негативних сторін міжнародної трудової міграції населення та її головних проблем, які зумовлюють необхідність державного регулювання міграційними процесами.

Стаття складається із вступу, двох розділів, висновків та переліку використаних джерел. У першому розділі розглянуто основні причини та проблеми нелегальної міжнародної міграції населення України та їх прояв в Закарпатській області, які потребують негайного регулювання та вирішення з боку держави. Другий розділ присвячено розгляду позитивних та негативних наслідків міжнародної міграції трудових ресурсів та запропоновано деякі заходи державного регулювання міграційних процесів за межі країни.

1 ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Враховуючи особливості географічного положення Закарпатської області (область межує з чотирма європейськими країнами Румунією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею), економічна ситуація та надлишковість в межах області незайнятих трудових ресурсів, можна визначити, що одним із вагомих важелів регулювання місцевого ринку праці Закарпаття є міжнародна трудова міграція населення. Проблема міжнародної міграції робочої сили на Закарпатті існує постійно. Міграції закарпатців закордон з метою заробітків майже завжди обумовлені важким економічним становищем. Так проблеми трудової міграції закарпатців піднімає в своїх працях В. Шандор, який зазначає, що в період з 1849 по 1914 роки із всіх національностей області, які емігрували з країни на заробітки закарпатців виїхало 43% - це найбільше серед всіх національностей [1]. Міжнародна трудова міграція Закарпатської області в сучасних умовах набуває особливих характеристик, зокрема відбувається зростання масштабів міграції та її нелегальний характер, відповідно відсутня достовірна інформація про реальні масштаби міжнародних міграційних процесів з метою працевлаштування.

Нелегальна міжнародна трудова міграція здійснюється, переважно, під виглядом туристичних поїздок, з туристичною візою на 1-6 місяців. По завершенні терміну дії візи людина залишається працювати за кордоном і стає нелегалом. Багато людей мають право перебувати за кордоном, проте не мають дозволу там працювати, тому порушують законодавство країни.

Достовірних оцінок чисельності обсягів міжнародної міграції, статево-вікового та професійного складу мігрантів, їх сфери діяльності на даний момент часу немає, через різноманітність оцінок масштабів трудової міграції, проте, як відомо, їх чисельність значно перевищує офіційні дані. Згідно офіційних джерел з різних причин у 2009 році закордон емігрувало – 480 осіб. Основними напрямками міждержавної міграції у 2009 році були країни далекого зарубіжжя – вибуло 389 осіб, країни СНД – вибуло 90 осіб, країни Балтії – 1 особа. Як бачимо ці цифри мізерні і явно не відповідають реальному стану міжнародної міграції в регіоні [2].

У 2009 році в межах області кількість зайнятого населення 524,7 тис. осіб, тоді як за межами держави, згідно приблизних підрахунків (кількість трудових мігрантів може бути набагато більша) працюють близько 100 тисяч закарпатців працездатного віку, тобто близько 20% працездатного населення області [3].

За припущенням, більше ніж 90 відсотків українських трудових мігрантів, які знаходяться і працюють на сьогодні за кордоном, роблять це нелегально, тобто без відповідного дозволу на працевлаштування та трудового договору, укладеного з іноземним роботодавцем. За таких умов нелегальні трудові мігранти опиняються поза законом і стикаються з економічними проблемами, а також відсутністю соціального і правового захисту за кордоном з боку держави. Найбільш вагомою проблемою на сьогодні є правова незахищеність нелегальних мігрантів. Трудові мігранти постійно перебувають у напрузі, бояться зустрітися з правоохоронними органами країни, в якій проживають, весь час змушені переховуватися і опиняються в повній залежності від свого роботодавця. Найпоширенішими економічними проблемами з якими стикаються мігранти за кордоном є невідповідність рівня їх заробітної плати, в порівнянні з оплатою праці місцевих мешканців, а також погані умови праці та побуту. Проблеми соціального характеру пов'язані з порушенням прав та свобод нелегальних трудових мігрантів в країнах працевлаштування. Відповідно мігранти абсолютно соціально незахищені ні в країні, де працевлаштовані, ні в Україні.

Причиною того, що заробітчани масово погоджуються на нелегальні умови перебування за кордоном є їх неінформованість з правових питань. Крім того, тільки незначна частка міжнародних трудових мігрантів має можливість потрапити на роботу за кордон легальним шляхом, тому їх бажання

будь-яким способом працевлаштуватись переважає всі ризики. Це явище набуло розповсюдження не тільки у Закарпатській області, воно створює негативний імідж Україні та її громадянам.

Фактором активізації нелегальної трудової міграції в Закарпатській області за останній період є приховане безробіття, яке з одного боку прив'язує людину до неіснуючого робочого місця, а з іншого - примушує шукати нових засобів існування. Згідно даних Закарпатського обласного центру зайнятості у 2010 році в Закарпатській області попит на робочу силу складав 22,6 тис. робочих місць, пропозиція – 45,5 тис. осіб. Станом на січень місяць 2011 року на обліку у службі зайнятості перебувало 14,2 тисяч незайнятих громадян, які шукали роботу. Для них пропонувалося 0,9 тис. вільних робочих місць, відповідно співвідношення чисельності незайнятих громадян та кількості вільних робочих місць склало 15 осіб на одне робоче місце, тоді як в 2010 році це навантаження складало 19 осіб. У професійно-кваліфікаційному розрізі навантаження на одне вільне робоче місце для робітників становило 11 осіб, службовців – 14 осіб, для осіб, які не мають професії або займають місця, які не потребують спеціальної підготовки – 47 осіб, працівників сільського господарства – 126 осіб на одну вакантну посаду. Крім того, місцеві роботодавці пропонують вакансії з невисокою заробітною платою на рівні мінімального розміру, і тільки на 2,2 % робочих місць пропонується заробітна плата вища за середню по області (1918 грн.) [4]. Отже, за умов незабезпеченості робочими місцями та малі доходи не дають змоги задовольнити першочергові потреби людини, це призвело до того, що значна частина населення, переважно жінки, шукають роботу за кордоном на будь-яких умовах.

2 НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Трудова міграція поступово займає все більш вагомe місце в системі пріоритетів громадян області і стає для багатьох із них основною і єдиною можливістю здобути засоби для проживання, а не доповненням до іншої роботи. Загалом трудова міграція сприятливо впливає на ситуацію в області:

по-перше, за рахунок виїзду частини трудоактивного потенціалу, відповідно зменшується соціальна напруга та навантаження на ринок праці, зокрема знижується рівень безробіття;

по-друге, суттєві грошові надходження від мігрантів дають широкі можливості для збільшення власного добробуту населення та переходу до розряду економічно пасивного населення частини осіб, які нагромадили необхідні для життєдіяльності кошти шляхом трудових міграцій, можливість матеріального утримання сімей, фінансування навчання дітей, покращення житлових умов, купівлі товарів довготривалого використання, оздоровлення родичів, розвиток малого бізнесу за рахунок накопичених коштів;

по-третє, колишні трудові мігранти, що заробили достатні для відкриття власної справи суми грошей самі створюють нові робочі місця;

по-четверте, мігранти мають можливість розширити світогляд, набути розуміння реальних умов ринкової економіки розвинутих країн, вивчити іноземні мови.

Шляхом опрацювання відповідних наукових праць у даній сфері [3]-[8], виділено основні негативні наслідки нелегальної трудової міграції за кордон:

по-перше, виїжджає частина трудового потенціалу області, в тому числі досвідчені висококваліфіковані працівники, які згодом втрачають свій професіоналізм, оскільки робота яку вони виконують за кордоном часто проста і примітивна;

по-друге, масового характеру набувають соціальні наслідки: розпадаються сім'ї, особливо молоді; розповсюдження отримало таке явище як «соціальне сирітство», коли діти залишаються без догляду одного або обох батьків; працюючи нелегально за кордоном мігранти не отримують належну медичну допомогу, зазнають впливу важкої фізичної праці, важких побутових умов, втрачають власне здоров'я та не мають гарантії отримання зароблених грошей; знижується народжуваність у молодих сім'ях;

по-третє, спостерігається зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку, при існуючій низькій купівельній спроможності основної маси населення, що є причиною нерівномірного розподілу коштів та більшого розшарування суспільства.

За таких умов вирішення міграційних проблем набуло державного значення. Перед державними органами стоїть завдання взяти під контроль ці процеси, шляхом регламентації міграційних процесів та ліцензування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються працевлаштуванням українських громадян за кордоном, а також організація достойного соціального захисту українців які працевлаштовані за межами країни. Крім того, проблемою, яка вимагає особливої уваги, є необхідність стимулювання процесів повернення українських емігрантів, шляхом налагодження достовірного інформування про зміни у системі зайнятості населення в Україні. Необхідно проводити єдину державну міграційну політику та налагодити зв'язки між всіма зацікавленими державними органами в країні та узгоджувати їх дії з міжнародними організаціями.

Особливо мобільними у сфері працевлаштування мігрантів за кордоном є підприємницькі структури. Діяльність суб'єктів господарювання, що займаються посередництвом у працевлаштуванні громадян за кордоном, регулюється в основному двома нормативно-правовими актами: Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та «Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з посередництва про працевлаштування на роботу за кордоном». За даними Закарпатської обласної служби зайнятості упродовж

2010 року відповідно в області зареєстровано вісім суб'єктів господарської діяльності, які отримали ліцензію по наданню послуг, пов'язаних з посередництвом у працевлаштуванні за кордоном. Відповідно до укладених договорів вони можуть працевлаштовувати громадян України в Росію, Чехію, Польщу, Словаччину. Згідно звітів наданих обласному центру зайнятості даними суб'єктами підприємницької діяльності протягом 2010 року за кордон виїхало 80 мешканців Закарпатської області. Офіційне працевлаштування отримали 16 осіб в Росії та 64 особи у Польщі. Найбільша частка людей, що виїжджають за межі області – це особи найпродуктивнішого віку (25-50 років) [4]. Безпосередньо в Закарпатській області (м. Ужгород) з 2008 року, за підтримки Європейського Союзу розпочав роботу Центр Консультування мігрантів. Завданням якого є: сприяння легальному виїзду потенційних мігрантів за кордон; надання достовірної інформації щодо необхідної документації та порад з питань законної міграції; надання юридичної допомоги для здійснення міжнародної трудової міграції; інформування про небезпеку незаконної та нерегулярної міграції з метою захисту прав міжнародних мігрантів. Центр надає інформаційні та консультаційні послуги для громадян України, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, навчання.

Незважаючи на те, що на даний час Україною укладені міждержавні угоди про взаємне працевлаштування громадян з Молдовою, Польщею, Латвією, Литвою, Вірменією, Чехією, Словаччиною та деякими іншими державами вони поки що не приведені у відповідність з міжнародними правовими нормами і практично не реалізуються. З перерахованих угод документальне оформлення процесів трудової міграції здійснюється тільки за угодами з Чехією та Словаччиною і відбувається безпосередньо у центрах зайнятості України та урядових структурах праці згаданих країн. Це дає змогу вести чіткий облік трудових мігрантів у розрізі працевлаштування, контроль за дотриманням останніми умов праці та сплатою усіх передбачених законодавством й угодами страхових внесків та відповідних податків.

ВИСНОВКИ

Отже, в сучасних умовах високого рівня безробіття, невисокої заробітної плати і низької ефективності державної політики щодо істотного покращення економіки, міжнародна міграція трудових ресурсів в Україні та Закарпатській області набула прогресуючого нерегульованого характеру. Істотне зростання масштабів та інтенсивності міграції робочої сили проявляється у вигляді позитивних і негативних аспектів, що обумовлює необхідність

наукового обґрунтування державного механізму регулювання міграційних процесів із залученням органів влади різних рівнів, опрацювання відповідних практичних рекомендацій спрямованих на мінімізацію негативних наслідків і посилення позитивного ефекту для працівників-мігрантів та суспільства результатів. Враховуючи вищезазначене, можна підсумувати, що ефективність механізму державного регулювання в сфері зовнішньої трудової міграції залежить від статусу перебування українських громадян за кордоном. Тільки ті трудові мігранти, які працюють легально можуть розраховувати на належний рівень соціального і правового захисту, який передбачено як внутрішнім законодавством країни в якій вони працевлаштовані, так і відповідними міжнародними договірними документами, до яких приєдналась або уклала Україна. Саме тому, на даному етапі існує потреба формування дієвої внутрішньої та зовнішньої міграційної політики, яка б визначила розуміння загрози зростаючих масштабів міжнародної трудової міграції та її нелегальний характер, забезпечувала мігрантам дієвий правовий механізм працевлаштування за кордоном та сприяла їх поверненню. Основою державної політики регулювання трудової міграції повинні стати міждержавні угоди з країнами – потенціальними споживачами робочої сили, які базуватимуться на міжнародному праві, що забезпечить правові, економічні та соціальні гарантії трудовим мігрантам; економічної доцільності обміну трудовими ресурсами. Такі угоди, крім правового й соціального захисту наших співвітчизників за кордоном, мають передбачати планомірний цілеспрямований добір на роботу, їх професійну підготовку на місці, міждержавні гарантії щодо мінімальних умов проживання.

Уваги потребує державна політика зайнятості та покращення ситуації на ринку праці як одного із основних напрямів регулювання державних міграційних процесів. Формування ефективної стратегії регулювання державою міжнародної трудової міграції, яка швидкими темпами розвивається, потребує поєднання наукових розробок, досліджень і практичних заходів. Необхідно звертати увагу на аналіз основних елементів міжнародних міграційних процесів, вдосконалювати підхід до існуючої практики державного регулювання, вивчати взаємозв'язок між економічними, соціальними процесами та динамікою і обсягами міжнародної трудової міграції, вивчати та використовувати міжнародний досвід регулювання міграційних процесів. В подальших дослідженнях планується провести аналіз міграційних процесів, визначити основні напрями міжнародної трудової міграції та склад трудових мігрантів Закарпатської області.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шандор В. Закарпаття, історично-правний нарис IX ст.-1920 / Шандор В. – Нью Йорк: Карпатський Союз, 1992. – 292 с.
2. Закарпаття 2009: Статистичний щорічник. – Ужгород: обласне управління статистики, 2010.

3. Матеріали доповіді круглого столу «Проблеми трудової міграції в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/zak/control/uk/publish/article?art>.
4. Аналітично-інформаційний збірник Закарпатського обласного центру зайнятості (за підсумками роботи 2010 року) – Ужгород: відділ статистики, моніторингу та прогнозування Закарпатського обласного центру зайнятості, 2010. – 23 с.
5. Ткаченко Л.Г. Проблеми соціального забезпечення українських трудових мігрантів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua>.
6. Мельник С. Мотивація населення України до міждержавної трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 2002. - №1. – С.42-46.
7. Печера С. Трудова міграція – проблема економічна // Вісник Пенсійного фонду України. – 2005. - №2. – С.12.
8. Позняк О. Трудові міграції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи // Україна: аспекти праці. – 2001. - №8. – С.43-47.